
РОЗДІЛ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.28>

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

Андрушко А.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету,
<https://orcid.org/0000-0002-7735-7898>*

Андрушко А.В. Практика застосування покарання за торгівлю людьми.

У статті на підставі аналізу 300 обвинувальних вироків, ухвалених за період з 2010 по 2019 рік, які набрали законної сили, встановлено особливості застосування покарання за торгівлю людьми. Для цього узагальнено дані, що стосуються 430 засуджених за цей злочин.

З'ясовано особливості врахування судами особи винного, обставин, які пом'якшують та які обтяжують покарання, звернуто увагу на основні помилки, які при цьому мають місце.

Встановлено, що 98,8% засудженим за торгівлю людьми особам суд призначив покарання у виді позбавлення волі. Скориставшись правом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, 1,2% засудженим суд призначив інші, альтернативні позбавленню волі, покарання: обмеження волі (одній особі) та штраф (чотирьом особам).

З'ясовано, що діапазон призначуваного судами покарання за торгівлю людьми надзвичайно широкий – від 1 до 10 років позбавлення волі. При цьому у чималій кількості (21%) випадків суди призначили вказане покарання на нижчий строк, аніж той, який визначений як мінімальний в ч. 1 ст. 149 КК України (три роки). Звернуто увагу також на те, що суди жодного (!) разу не призначили винним позбавлення волі на строк понад 10 років, хоча санкція ч. 3 ст. 149 КК України передбачає за це діяння до 15 років позбавлення волі. Крім того, зауважено, що позбавлення волі на строк понад 5 років призначено лише 14,6% засуджених за торгівлю людьми.

Зроблено висновок, що для перегляду існуючих на сьогодні санкцій ст. 149 КК України немає підстав, оскільки передбачені у них покарання загалом відповідають реальній суспільній небезпеці цього посягання та проаналізованому зару-

біжному досвіду пеналізації торгівлі людьми.

Наведено також дані, які ілюструють практику призначення покарання засудженим залежно від мети експлуатації, яку вони переслідували, вчиняючи вказане діяння.

З'ясовано, що більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, суди призначили 29,5% засуджених за торгівлю людьми.

Встановлено, що до реального відбування покарання засуджені 41,4% осіб, які вчинили торгівлю людьми, ще 58,6% осіб звільнені від покарання та його відбування. Серед цих осіб 96,4% звільнені від відбування покарання з випробуванням, 2,4% – звільнені від відбування покарання з випробуванням вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України), 1,2% – звільнені від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74 КК України).

Ключові слова: торгівля людьми, покарання, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування.

Andrushko A.V. Practice of application of punishment for trafficking in human beings.

The article established the peculiarities of the application of punishment for trafficking in human beings based on the analysis of 300 convictions passed for the period from 2010 to 2019, which came into force. To this end, it summarizes data on 430 convicts for this crime.

The article clarifies the peculiarities of the consideration of the guilty person by courts, elaborates on the circumstances that mitigate and aggravate the punishment and draws attention to the main mistakes that occur during this process.

It establishes that 98,8% of persons convicted of trafficking in human beings were sentenced to imprisonment. Exercising the right to impose a milder punishment than provided by law, courts

sentenced 1,2% of convicts to others, alternative to imprisonment, punishments: restraint of liberty (one person) and a fine (four persons).

The article finds that the range of sentences imposed by courts for trafficking in human beings is extremely wide – from 1 to 10 years in prison. At the same time, in a significant number (21%) of cases, the courts imposed this sentence for a lower term than the one defined as the minimum in Part 1 of Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine (three years). It also draws attention to the fact that the courts have never (!) sentenced convicts to more than 10 years of imprisonment, although the sanction of Part 3 of Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine provides for this act up to 15 years in prison. In addition, it was noted that only 14,6% of convicted traffickers were sentenced to more than 5 years in prison.

The article concludes that there are no grounds for reviewing the existing sanctions under Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine, as the penalties provided for in them generally correspond to the real public danger of this encroachment and to the foreign experience in penalizing trafficking in human beings that was considered in the article.

The article also shows data illustrating the practice of sentencing convicts depending on the purpose of exploitation, which they pursued by committing this act.

It was found that the courts sentenced 29,5% of convicts for trafficking in human beings to less severe punishment than provided by law.

The article establishes that 41,4% of persons who committed human trafficking were sentenced to the actual serving of punishment, while 58,6% of persons were released from punishment and serving it. Among these persons, 96,4% were released from serving a probation sentence, 2,4% were pregnant women and women with children under the age of seven released from serving a probation sentence (Article 79 of the Criminal Code of Ukraine), 1,2% – released from punishment in connection with the expiration of the statute of limitations (Part 5 of Article 74 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: trafficking in human beings, punishment, sentencing, release from punishment and its serving.

Постановка проблеми. Вивчення практики застосування покарання за конкретні кримінальні правопорушення дозволяє одержати важливу інформацію, що стосується призначених за вчинення цих діянь покарань, характерних помилок, що допускаються судами при їх призначенні, а також при звільненні засуджених від покарання та його відбування. Не є винятком й таке діяння, як торгівля людьми (ст. 149 КК України).

Стан опрацювання цієї проблематики не можна визнати достатнім. Проблемним питанням

застосування покарання за торгівлю людьми свої праці присвятили О.П. Горох, Н.О. Гуторова, Я.Г. Лизогуб, А.М. Орлеан, Н.А. Орловська, А.С. Політова та інші вітчизняні науковці. Водночас доводиться констатувати, що відповідна практика досі вивчалася доволі фрагментарно, вибірка обвинувальних вироків була порівняно незначною, що, своєю чергою, певною мірою позначалося й на зроблених вказаними авторами висновках.

Метою статті – на підставі доступної емпіричної бази проаналізувати практику застосування покарання за торгівлю людьми.

Виклад основного матеріалу. Наведені нижче дані одержані в результаті аналізу 300 обвинувальних вироків, ухвалених за період з 2010 по 2019 рік, які набрали законної сили. Автором узагальнено дані, що стосуються 430 засуджених за торгівлю людьми.

Призначаючи покарання за розглядуваний злочин, суди здебільшого формально ставляться до врахування особливостей особи винного, звертаючи увагу лише на наявність позитивної, посередньої чи негативної характеристики. Поміж інших обставин, що характеризують особу винного, які враховувались судами, – молодий або похилий вік обвинуваченого, наявність чи відсутність у нього судимості, визнання чи невизнання ним своєї вини, наявність на утриманні неповнолітніх дітей та/чи батьків похилого віку, відсутність матеріальних та моральних претензій з боку потерпілих, наявність хронічних захворювань, вагітність обвинуваченої, те, що обвинувачений не притягався до адміністративної відповідальності, те, що обвинувачений не перебуває на обліку в наркологічному та психоневрологічному диспансерах, те, що тяжких наслідків від вчиненого злочину не настало, тощо. Зауважимо також, що в ряді випадків суди не проводять розмежування між характеристиками особи винного та обставинами, що пом'якшують та обтяжують покарання [1, с. 332].

Необхідно підкреслити, що в абсолютній більшості випадків суди лише констатували наявність характеристики про особу винного, не оцінюючи її критично. Винятком може слугувати, для прикладу, позиція Хортицького районного суду м. Запоріжжя, який вказав, що «до характеристик з місця роботи і проживання, наданих Особою-4 від приватного підприємця та сусідки з квартири, суд ставиться критично, оскільки дані характеристики складені самою Особою-4, характеристика з місця роботи не підписана керівником підприємства, а з місця проживання – підписана сусідкою» [2].

Щодо 86 обвинувачених (20%) суд констатував відсутність обставин, які пом'якшують покарання; стосовно 344 осіб (80%) – встановив наявність вказаних обставин. Серед обставин, які пом'якшують покарання, що найчастіше вра-

ховувались судами при призначенні покарання засудженим за торгівлю людьми: щире каяття (80,2%), активне сприяння розкриттю злочину (35,2%), наявність на утриманні неповнолітньої дитини (24,1%), визнання вини (18,3%), вчинення злочину вперше (вперше притягається до кримінальної відповідальності, відсутність судимості) (17,2%), наявність позитивної характеристики (15,4%), проблеми зі здоров'ям (14,2%), на утриманні знаходяться непрацездатні батьки чи інші родичі (9,6%), добровільне відшкодування заподіяної шкоди (9,3%), вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин (6,7%), потерпілі не мають претензій матеріального та морального характеру (6,4%), відсутність тяжких наслідків (5,8%), прохання потерпілих суворо не карати винного (2,9%), вчинення злочину в похилому віці (2,6%), вчинення злочину жінкою в стані вагітності (2%). Крім цього, в поодиноких випадках суди враховували в якості пом'якшуючих покарання обставин: протиправну поведінку потерпілих (1,7%), вчинення злочину особою молодого віку (1,45%), вчинення даного злочину неповнолітнім (0,9%), те, що винна є одинокою матір'ю (0,9%), вибачення винного перед потерпілими (0,6%), те, що винний втягнутий у торгівлю людьми повнолітніми особами (0,3%), невеликий життєвий досвід винного (0,3%), наявність численних подяк за волонтерську діяльність (0,3%), те, що винний є постраждалим від аварії на ЧАЕС (0,3%), другорядну роль у вчиненні злочину (0,3%), наявність постійного місця проживання (0,3%), зайнятість суспільно-корисною працею (0,3%), особливості психічного стану жінки, який вона мала під час вагітності та безпосередньо після пологів (0,3%) [1, с. 332; 3, с. 291–292].

Варто зазначити, що нерідко суди одну й ту ж саму обставину враховують і в якості характеристики особи винного, і як обставину, що пом'якшує покарання. Так, приміром, Соснівський районний суд м. Черкаси, призначаючи покарання В., двічі (як характеристику особи винного і як пом'якшуючу покарання обставину) врахував те, що він позитивно характеризується за місцем проживання та місцем відбування попереднього покарання, а також те, що на утриманні в нього знаходиться неповнолітня дитина, що у підсумку дозволило суду дійти висновку про доцільність призначення В. більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [4].

Найпоширенішою обставиною, що пом'якшує покарання, яку враховували суди, призначаючи покарання винним у торгівлі людьми, є щире каяття. Доводиться констатувати, що в абсолютній більшості випадків суди вказали на щире каяття винного, не конкретизувавши, в чому саме воно проявилось. Винятком може слугувати, для при-

кладу, пояснення, наведене у вироку Лисичанського міського суду Луганської області від 21 листопада 2017 р. Суд зазначив, що щире каяття Особи-2 полягає в тому, що обвинувачена свою вину визнала у повному обсязі, в ході судового розгляду неодноразово вибачалася за вчинене перед потерпілими, висловлювала жаль з приводу вчиненого, критично оцінила свої дії, зауважила, що готова нести відповідальність за вчинене, що засвідчує розуміння нею наслідків своїх дій, бажає виправити ситуацію, що склалася з її вини [5].

В окремих випадках на необґрунтованість врахування щирого каяття як обставини, що пом'якшує покарання, вказують апеляційні суди. Так, наприклад, колегія суддів судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Харківської області підкреслила, що висновки суду першої інстанції про наявність щирого каяття мають ґрунтуватися на суб'єктивному ставленні винного до вчиненого злочину, яке полягає в тому, що той визнає свою вину, висловлює жаль та бажання виправити ситуацію, що склалася. Водночас з матеріалів кримінального провадження, розглянутого судом першої інстанції, вбачається, що в ході проведення досудового розслідування засуджена вину визнавала частково, в судовому засіданні спершу заявила про невизнання своєї вини, стверджувала, що потерпілі її обмовляють. За результатами судового розгляду вина засудженої була встановлена і доведена в повному обсязі показами потерпілих, свідків, у сукупності з письмовими доказами, і лише на стадії закінчення судового розгляду Особа-2 визнала вину у вчинених злочинах. В судовому засіданні при апеляційному розгляді справи Особа-2 знову заявила про повне невизнання своєї вини. З огляду на наведене Апеляційний суд Харківської області обґрунтовано виключив з кола обставин, що пом'якшують покарання, щире каяття [6].

У контексті викладеного вище необхідно зауважити, що суди нерідко враховують в якості обставини, що пом'якшує покарання, не лише щире каяття, а й визнання особою своєї вини. При цьому, як правило, має місце врахування зазначених обставин як окремих, самостійних. Це, своєю чергою, дозволяє судам на підставі сукупності пом'якшуючих покарання обставин призначати винним більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, а також звільняти їх від відбування покарання. Погодитись з такою практикою не можемо, оскільки зрозуміло, що щире каяття неможливе без визнання особою своєї вини, а тому врахування вказаних обставин як самостійних є неприйнятним. З огляду на зазначене, без перебільшення, курйозним вважаємо рішення Знамянського міськрайонного суду Кіровоградської області, який, з одного

боку, підкреслив, що обвинувачені свою вину у вчиненні інкримінованого їм злочину заперечили, з іншого ж – визнав обставиною, яка пом'якшує покарання, те, що вони «все-таки розкаються у вчиненому» [7]. Вочевидь, невизнання своєї вини і водночас щире каяття у вчиненому злочині несумісні між собою.

Обґрунтованість визнання певних обставин такими, що пом'якшують покарання, викликає серйозні сумніви й в ряді інших випадків. Так, приміром, колегія суддів судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Харківської області звернула увагу на те, що суд першої інстанції сплутав відсутність претензій до обвинуваченої з боку потерпілих і відшкодування їм моральної та матеріальної шкоди, яке у дійсності не мало місця. Крім того, Апеляційний суд слушно вказав на те, що стосовно активного сприяння Особою-2 у розкритті злочину суд першої інстанції зробив лише формальний висновок і не навів жодних даних для підтвердження такого висновку. З огляду на зазначене, Апеляційний суд Харківської області дійшов справедливого висновку про необґрунтоване визнання судом першої інстанції обставинами, що пом'якшують покарання, добровільного відшкодування шкоди потерпілій та активного сприяння у розкритті злочину [8].

Щодо 414 осіб (96,3%) суд констатував відсутність обставин, які обтяжують покарання; стосовно 16 осіб (3,7%) – встановив наявність вказаних обставин. При цьому в більшості випадків суди враховували в якості обставин, що обтяжують покарання, ті, які зараховувати до таких не мали права, оскільки у ст. 149 КК України вони визнані кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими ознаками розглянутого злочину. Так, двічі суд зарахував до обтяжуючих покарання обставин вчинення вказаного діяння повторно, тричі – вчинення його щодо малолітнього, шість разів – вчинення торгівлі людьми за попередньою змовою групою осіб. Зауважимо також, що нерідко суди слушно відхиляли такі обставини, хоча на них вказувалось в обвинувальному акті. Так, наприклад, Чутівський районний суд Полтавської області вказав, що не враховує в якості обтяжуючої покарання обставини повторність, на яку вказав орган досудового розслідування, оскільки повторність є кваліфікуючою ознакою даного злочину [9]. Серед тих обставин, що обтяжують покарання, врахування яких не було помилковим, лише дві – вчинення розглянутого діяння в стані сп'яніння (враховано щодо чотирьох осіб) та рецидив злочинів (враховано щодо двох засуджених за торгівлю людьми) [1, с. 334].

Здійснене дослідження засвідчило, що 98,8% засудженим за вказаний злочин особам суд призначив покарання у виді позбавлення волі. Ско-

риставшись правом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, 1,2% засудженим суд призначив інші, альтернативні позбавленню волі, покарання: обмеження волі (одній особі) та штраф (чотирьом особам). Вказані винятки стосувалися осіб, які вчинили торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації.

Особам, визнаним винними в торгівлі людьми, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на такі строки: 1 рік – 0,47%, 1 рік 1 місяць – 0,24%, 1 рік 4 місяці – 0,47%, 1 рік 6 місяців – 1,2%, 1 рік 10 місяців – 0,24%, 2 роки – 1,9%, 2 роки 2 місяці – 0,24%, 2 роки 4 місяці – 0,24%, 2 роки 5 місяців – 0,24%, 2 роки 6 місяців – 0,47%, 2 роки 9 місяців – 0,24%, 3 роки – 6,1%, 3 роки 3 місяці – 0,24%, 3 роки 6 місяців – 2,1%, 4 роки – 4%, 4 роки 1 місяць – 0,24%, 4 роки 6 місяців – 1,2%, 4 роки 7 місяців – 0,24%, 4 роки 8 місяців – 0,7%, 4 роки 9 місяців – 0,24%, 5 років – 64,5%, 5 років 1 місяць – 0,7%, 5 років 2 місяці – 0,24%, 5 років 3 місяці – 0,24%, 5 років 6 місяців – 1,6%, 6 років – 3,5%, 6 років 3 місяці – 0,24%, 6 років 6 місяців – 0,24%, 7 років – 1,2%, 7 років 6 місяців – 0,24%, 8 років – 3,8%, 8 років 6 місяців – 1,2%, 9 років – 0,94%, 10 років – 0,47%.

Таким чином, діапазон призначуваного судом покарання за торгівлю людьми надзвичайно широкий – від 1 до 10 років позбавлення волі. При цьому у чималій кількості (21%) випадків суди призначили вказане покарання на нижчий строк, аніж той, який визначений як мінімальний в ч. 1 ст. 149 КК України (три роки). Варто звернути увагу також на те, що суди жодного (!) разу не призначили винним позбавлення волі на строк понад 10 років, хоча санкція ч. 3 ст. 149 КК України передбачає за це діяння до 15 років позбавлення волі. Крім того, необхідно зауважити, що позбавлення волі на строк понад 5 років призначено лише 14,6% засуджених за торгівлю людьми [1, с. 334; 3, с. 293].

Вище зазначалося, що розглядуване діяння здебільшого кваліфікується за ч. 2 ст. 149 КК України, що пояснюється розповсюдженістю випадків вчинення торгівлі людьми за попередньою змовою групою осіб та щодо кількох осіб. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що суди віддають перевагу мініимальному строку покарання у виді позбавлення волі, встановленому в санкції ч. 2 ст. 149 КК України (нагадаємо, що 64,5% засуджених за торгівлю людьми призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років). Необхідно також зазначити, що призначення вказаного строку позбавлення волі більшості засуджених за торгівлю людьми дозволяє судам надалі звільняти їх від відбування покарання з випробуванням, що є ще однією поширеною практикою. З огляду на це можемо констатувати, що законодавець та суди неоднаково оцінюють ступінь суспільної небезпеки

розглядуваного посягання. На цей факт вже зверталася увага в юридичній літературі [10, с. 38; 11, с. 131].

В аналізованому контексті варто зазначити, що законодавці цілого ряду зарубіжних держав встановлюють за торгівлю людьми ще суворіші покарання, аніж вітчизняний законодавець. Так, якщо санкція ч. 1 ст. 149 КК України за вчинення розглядуваного посягання передбачає максимальний строк покарання у виді позбавлення волі 8 років, то санкція основного складу торгівлі людьми в кримінальному законодавстві Австралії – 12 років, Азербайджану – 10 років, Албанії – 15 років, Греції – 10 років, Грузії – 12 років, Данії – 10 років, Ізраїлю – 16 років, Індії – 10 років, Китаю – 10 років, Литви – 10 років, Молдови – 12 років, Німеччини – 10 років, Перу – 15 років, Португалії – 10 років, Румунії – 10 років, Сан-Марино – 20 років, Словаччини – 10 років, Словенії – 10 років, США – 20 років, Туреччини – 12 років, Туркменістану – 10 років, Хорватії – 10 років, Чехії – 10 років, Чорногорії – 10 років, Швеції – 10 років¹.

Якщо максимальний строк позбавлення волі за КК України (ч. 3 ст. 149) становить 15 років, то за кримінальним законодавством Австралії – 20 років (а за торгівлю дітьми – 25 років), Албанії – понад 20 років або довічне ув'язнення, Грузії – 20 років, Ізраїлю – 20 років, Індії – довічне ув'язнення, Китаю – довічне ув'язнення або й смертна кара, Молдови – 20 років, Нідерландів – 18 років, Перу – понад 25 років, Словаччини – 25 років або довічне ув'язнення, США – довічне ув'язнення, Туркменістану – 25 років, Угорщини – довічне ув'язнення, Франції – довічне ув'язнення, Чехії – 18 років².

Необхідно також зазначити, що в ч. 1 ст. 23 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми підкреслюється, що кожна сторона має вживати таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення покарання торгівлі людьми, ефективними, адекватними й переконливими санкціями. За торгівлю людьми, вчинену фізичними особами, ці

санкції мають охоплювати покарання із застосуванням позбавлення волі, що може зумовити вичаду правопорушників [12].

Вважаємо, що для перегляду існуючих на сьогодні санкцій ст. 149 КК України немає підстав, оскільки передбачені у них покарання загалом відповідають реальній суспільній небезпеці розглядуваного посягання та проаналізованому вище зарубіжному досвіду пеналізації торгівлі людьми. Вочевидь, варто шукати інші шляхи вирішення окресленої вище проблеми. Вважаємо, що передусім необхідно створити дієву перешкоду для необґрунтовано широкого застосування звільнення від відбування покарання за цей злочин. Одним із можливих варіантів досягнення вказаного результату може бути той, який запропонувала Н.А. Орловська. На її думку, доцільно уточнити ст. 75 КК України в частині обмеження її застосування у разі вчинення особливо тяжких злочинів, навіть у разі призначення покарання за нижньою межею санкції при застосуванні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [11, с. 131].

Додаткове покарання у виді конфіскації майна³ суд призначив 21,4% засуджених за цей злочин. При цьому варто зауважити, що в аналогічних за змістом випадках суди приймали протилежні рішення стосовно доцільності чи недоцільності призначення вказаного покарання. Кращого бажав також чіткість та переконливість обґрунтування відповідних рішень. Стосується вказане, зокрема, визначення частини майна, яке підлягає примусовому безоплатному вилученню у власність держави.

Наведемо також дані, які ілюструють практику призначення покарання засудженим залежно від мети експлуатації, яку вони переслідували, вчиняючи аналізоване діяння.

98,5% засудженим за торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації суд призначив покарання у виді позбавлення волі, 1,5% – обмеження волі (одній особі) та штраф (чотирьом особам). Особам, визнаним винними в торгівлі людьми з

¹ Водночас законодавці ряду зарубіжних держав за торгівлю людьми встановлюють менш суворі покарання. Так, максимальний строк позбавлення волі, передбачений санкцією основного складу вказаного злочину, за законодавством Австрії – 5 років, Аргентини – 8 років, Білорусі – 7 років, Болгарії – 8 років, Бразилії – 8 років, Вірменії – 4 роки, Естонії – 7 років, Іспанії – 8 років, Казахстану – 7 років, Киргизстану – 5 років, Колумбії – 8 років, Латвії – 8 років, Нідерландів – 8 років, Норвегії – 6 років, Росії – 6 років, Сальвадору – 8 років, Таджикистану – 8 років, Угорщини – 5 років, Узбекистану – 5 років, Фінляндії – 6 років, Франції – 7 років, Японії – 5 років. Кримінальне законодавство Північної Македонії приписує карати за цей злочин позбавленням волі на строк не менше 4 років, Польщі – не менше 3 років.

² Законодавці ряду зарубіжних держав за кваліфікований (особливо кваліфікований) вид розглядуваного посягання передбачають менш суворі покарання. Так, максимальний строк позбавлення волі за цей злочин у законодавстві Австрії – 10 років, Азербайджану – 15 років, Аргентини – 15 років, Білорусі – 15 років, Болгарії – 15 років, Вірменії – 8 років, Естонії – 15 років, Казахстану – 15 років, Киргизстану – 10 років, Латвії – 15 років, Литви – 12 років, Норвегії – 10 років, Португалії – 12 років, Росії – 15 років, Румунії – 12 років, Словенії – 15 років, Таджикистану – 15 років, Узбекистану – 12 років, Фінляндії – 10 років, Хорватії – 15 років, Чорногорії – 15 років, Японії – 10 років. За вчинення кваліфікованого (особливо кваліфікованого) виду торгівлі людьми кримінальне законодавство Греції передбачає понад 10 років позбавлення волі, Північної Македонії – понад 5 років, Швейцарії – не менше 1 року.

³ Вказаний вид покарання за торгівлю людьми передбачає також законодавство Казахстану, Китаю, Латвії, Таджикистану. Законодавство ж абсолютної більшості розвинутих держав, як відомо, такого покарання, як конфіскація майна, не знає.

метою сексуальної експлуатації, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на такі строки: 1 рік – 0,61%, 1 рік 1 місяць – 0,3%, 1 рік 4 місяці – 0,3%, 1 рік 6 місяців – 1,22%, 1 рік 10 місяців – 0,3%, 2 роки – 2,14%, 2 роки 2 місяці – 0,3%, 2 роки 4 місяці – 0,3%, 2 роки 5 місяців – 0,3%, 2 роки 6 місяців – 0,61%, 2 роки 9 місяців – 0,3%, 3 роки – 6,42%, 3 роки 3 місяці – 0,3%, 3 роки 6 місяців – 1,83%, 4 роки – 3,7%, 4 роки 1 місяць – 0,3%, 4 роки 6 місяців – 1,53%, 4 роки 7 місяців – 0,3%, 4 роки 8 місяців – 0,92%, 4 роки 9 місяців – 0,3%, 5 років – 63,6%, 5 років 1 місяць – 0,92%, 5 років 2 місяці – 0,3%, 5 років 3 місяці – 0,3%, 5 років 6 місяців – 2,14%, 6 років – 4%, 6 років 3 місяці – 0,3%, 6 років 6 місяців – 0,3%, 7 років – 1,53%, 7 років 6 місяців – 0,3%, 8 років – 1,83%, 8 років 6 місяців – 1,22%, 9 років – 0,61%, 10 років – 0,3%. 24,7% засудженим за торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації суд призначив додаткове покарання у виді конфіскації майна.

Усім 36 засудженим за торгівлю людьми, вчинену з метою експлуатації у формі примусової праці, суд призначив покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Суди призначали вказаний вид покарання на такі строки: 5 років – 32 особам (88,9%), 3 роки 6 місяців – 2 особам (5,6%), 3 роки – 1 особі (2,8%), 1 рік 6 місяців – 1 особі (2,8%). Лише двом (5,6%) особам суд призначив додаткове покарання у виді конфіскації частини майна.

Засудженим за торгівлю людьми, вчинену з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на такі строки: 3 роки – 2 особам (8%), 3 роки 6 місяців – 1 особі (4%), 4 роки – 3 особам (12%), 5 років – 16 особам (64%), 6 років – 2 особам (8%), 9 років – 1 особі (4%). Лише одній (4%) особі суд призначив додаткове покарання у виді конфіскації майна [1, с. 335].

Засудженим за торгівлю людьми, вчинену з метою використання в порнобізнесі, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на такі строки: 3 роки – 1 особі, 5 років – 1 особі, 8 років 6 місяців – 1 особі, 10 років – 1 особі. Додаткове покарання у виді конфіскації майна суд призначив двом засудженим за цей злочин.

Засудженим за торгівлю людьми, вчинену з метою вилучення органів, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на такі строки: 3 роки – 1 особі, 4 роки – 1 особі, 5 років – 2 особам. Додаткове покарання у виді конфіскації майна суд призначив одному засудженому за цей злочин.

Засудженим за торгівлю своїми дітьми задля подальшого їх усиновлення (удочеріння) іншими особами, суди призначали покарання у виді позбавлення волі на такі строки: 1 рік 4 місяці – 1 особі (3,45%), 2 роки – 1 особі (3,45%),

4 роки – 1 особі (3,45%), 5 років – 15 особам (51,7%), 8 років – 9 особам (31%), 8 років 2 місяці – 1 особі (3,45%), 9 років – 1 особі (3,45%). Лише чотирьом особам суд призначив додаткове покарання у виді конфіскації майна. При цьому логіку у практиці призначення вказаного покарання відшукати складно. Так, в одному випадку суд ухвалив конфіскувати у 20-річної студентки-сироти все належне їй на праві власності майно [13], в іншому – заперечив таку доцільність, вказавши, що не призначає це покарання засудженим через їхнє скрутне матеріальне становище [14].

В низці випадків на надмірну м'якість призначеного за цей особливо тяжкий злочин покарання звертають увагу апеляційні суди. Так, наприклад, Апеляційний суд Київської області скасував вирок Броварського міськрайонного суду в частині призначення покарання та ухвалив у цій частині новий вирок. Апеляційний суд зазначив, що суд першої інстанції, який призначив раніше судимій жінці, що за 40 тисяч гривень продала свою новонароджену доньку, покарання у виді позбавлення волі строком на 8 років, не повною мірою врахував тяжкість вчиненого нею злочину, особу винної та інші обставини справи. Апеляційний суд Київської області слушно підкреслив, що поза увагою суду першої інстанції залишилися цинізм та байдужість, якими характеризується вчинений засудженою злочин, спрямованість її умислу виключно на отримання наживи за продаж своєї новонародженої дитини. З огляду на вказане апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про те, що призначене судом першої інстанції покарання не відповідає ступеню тяжкості вчиненого злочину та особі обвинуваченої і є явно несправедливим через надмірну м'якість, у зв'язку з чим призначив засудженій покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років з конфіскацією всього належного їй на праві власності майна [15].

Більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, суди призначили 29,5% засуджених за торгівлю людьми. Особам, засудженим за торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, призначено у 26,8% випадках, засудженим за торгівлю людьми з метою експлуатації у формі примусової праці – у 25% випадках, засудженим за торгівлю людьми з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом – у 40% випадках, засудженим за торгівлю своїми дітьми задля подальшого їх усиновлення (удочеріння) іншими особами – у 55,2% випадків. Більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, призначено одному з чотирьох засуджених за торгівлю людьми з метою використання в порнобізнесі, двом із чотирьох засуджених за торгівлю людьми з метою вилучення органів.

Необхідно зазначити, що, призначаючи більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, в ряді випадків суди порушують відповідні законодавчі вимоги. Так, наприклад, Довгинцівський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області встановив лише одну обставину, яка пом'якшує покарання (щире каяття), однак дійшов висновку про можливість застосувати ст. 69 КК України і призначити Особи-2 покарання, нижче від найнижчої межі, визначеної в санкції ч. 2 ст. 149 КК України [16].

У низці випадків відповідне рішення суду було явно необґрунтованим. Так, приміром, Апеляційний суд Київської області підкреслив, що ухвалюючи рішення про призначення обвинуваченій покарання із застосуванням ст. 69 КК України, суд першої інстанції не зазначив підстав, за наявності яких він дійшов такого висновку, та взагалі не мотивував рішення про можливість виправлення останньої при призначенні саме такого покарання. У зв'язку з цим апеляційний суд зазначив, що призначення обвинуваченій покарання на підставі ст. 69 КК України у виді позбавлення волі строком нижче від найнижчої межі та із звільненням її від відбування призначеного покарання з випробуванням є занадто м'яким та недостатнім для виправлення особи і попередження вчинення нею нових злочинів, оскільки всі вказані обставини в їх сукупності свідчать про підвищену суспільну небезпеку обвинуваченої, а також про її схильність до вчинення нових злочинів [17]. В окремих випадках обґрунтування доцільності призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, взагалі не можна визнати адекватним. Для прикладу, Ізяславський районний суд Хмельницької області зазначив, що вирішуючи питання про призначення покарання із застосуванням ст. 69 КК України, колегія суддів врахувала, що обвинувачена, перебуваючи у скрутному матеріальному становищі, виручені за продаж чотирирічного сина кошти планувала використати для поліпшення житлових умов та покращення матеріального становища [18]. На наше переконання, бажання поліпшити житлові умови не може слугувати виправданням для жінки, котра зважилась на продаж своєї дитини і тим більше не може слугувати аргументом на користь призначення їй більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [1, с. 336–337].

До реального відбування покарання засуджені 178 (41,4%) осіб, які вчинили торгівлю людьми, ще 252 (58,6%) особи звільнені від покарання та його відбування. Серед цих осіб 243 (96,4%) звільнені від відбування покарання з випробуванням, 2,4% – звільнені від відбування покарання з випробуванням вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України), 1,2% – звільнені від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74 КК України).

Таким чином, практика звільнення від відбування покарання осіб, які вчинили торгівлю людьми, є надзвичайно поширеною. При цьому необхідно зазначити, що нерідко суди вважають за можливе застосувати ст. 75 КК України навіть у разі вчинення особою діяння, передбаченого ч. 3 ст. 149 КК України, за яке, нагадаємо, законодавець передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої (особливо тяжкий злочин). Реалізується це шляхом призначення особі більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, із подальшим звільненням від його відбування. Вивчення судової практики засвідчило чималу кількість порушень кримінального законодавства у цій частині. Найбільш поширеними з них є відсутність самостійної оцінки обставин, що характеризують тяжкість даного злочину, особу винного та інші обставини справи, відсутність переконливих доводів на користь можливості виправлення засудженого без відбування покарання [1, с. 337].

У правозастосовній практиці трапляються також випадки, коли, звільняючи засуджених від відбування покарання з випробуванням, суди прямо порушують вимоги, передбачені статтями 75 і 76 КК України. Так, наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва, звільнивши засуджену за ч. 2 ст. 149 КК України від відбування покарання з випробуванням і встановивши їй іспитовий строк на 1 рік, не поклав на неї обов'язки, передбачені ст. 76 КК України [19].

Серед осіб, які вчинили торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, 139 (41,9%) засуджені до реального відбування призначеного їм покарання, 193 (58,1%) – звільнені від покарання та його відбування (з них 96,4% звільнені від відбування покарання з випробуванням, 2,1% – звільнені від відбування покарання з випробуванням вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до семи років, 1,6% – звільнені від покарання у зв'язку із закінченням строків давності). Доводиться констатувати, що нерідко суди звільняють засуджених за торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації від відбування покарання з випробуванням без достатніх на те підстав. В ряді випадків на необґрунтованість таких рішень звертають увагу апеляційні суди. Так, наприклад, колегія суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Харківської області дійшла висновку, що, звільняючи Особу-2 від відбування покарання з випробуванням, суд першої інстанції недостатньо врахував ступінь тяжкості вчиненого Особою-2 злочину, а також тяжкість негативних наслідків, що стосуються розвитку в потерпілої Особи-5 вторинного безпліддя внаслідок сексуальної експлуатації. Вказані обставини, на справедливе переконання колегії суд-

дів, свідчать про підвищену ступінь суспільної небезпечності вчиненого Особою-2 злочину. З огляду на це Апеляційний суд Харківської області скасував у частині призначеного покарання вирок суду першої інстанції і призначив Особі-2 покарання у виді позбавлення волі з реальним його відбуванням із конфіскацією всього майна, яке є її власністю [20].

До реального відбування покарання засуджені 11 осіб (30,6%), які вчинили торгівлю людьми з метою експлуатації у формі примусової праці, звільнені від відбування покарання з випробуванням 24 особи (66,7%). Ще одна (2,8%) особа звільнена від відбування покарання на підставі ст. 79 КК України. Таким чином, до реального відбування покарання за розглядуваний злочин суди засуджували лише кожного третього винного. В окремих випадках на надмірну м'якість призначеного покарання змушені звертати увагу апеляційні суди. Так, наприклад, Апеляційний суд Житомирської області скасував вирок Малинського районного суду Житомирської області в частині призначення покарання та ухвалив у цій частині новий вирок. Апеляційний суд підкреслив, що суд першої інстанції, який із застосуванням ст. 69 КК України призначив учасникам організованої групи, котрі вчинили торгівлю людьми з метою їх експлуатації у формі примусової праці, покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років кожному та на підставі ст. 75 КК звільнив їх від відбування покарання з випробуванням, не повною мірою врахував тяжкість вчиненого злочину, особу винних та інші обставини справи. У зв'язку з цим апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про те, що призначене судом першої інстанції покарання є явно несправедливим через надмірну м'якість та не відповідає ступеню тяжкості вчиненого злочину та особам засуджених [21].

До реального відбування покарання засуджені тільки 6 осіб (24%), які вчинили торгівлю людьми з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом, звільнені від відбування покарання з випробуванням 18 осіб (72%). Ще одна особа звільнена від відбування покарання на підставі ст. 79 КК України. Таким чином, до реального відбування покарання за розглядуваний злочин суди засуджують лише кожного четвертого винного у торгівлі людьми з метою примусового втягнення в зайняття жебрацтвом. Доводиться констатувати, що в ряді випадків звільнення особи від відбування покарання з випробуванням було явно необґрунтованим. Так, наприклад, Немирівський районний суд Вінницької області вказав, що, приймаючи відповідне рішення, він виходив з того, що обвинувачений раніше не судимий та посередньо (!) характеризується за місцем проживання [22]. Як видається, наведені аргументи аж ніяк недостатні для прийняття такого рішення.

До реального відбування покарання засуджені троє з чотирьох осіб, які вчинили торгівлю людьми з метою використання в порнобізнесі, один з чотирьох винних у торгівлі людьми з метою вилучення органів. Решта осіб, які вчинили вказані злочини, звільнені від відбування покарання з випробуванням.

Серед осіб, які вчинили торгівлю своїми дітьми задля подальшого їх усиновлення (удочеріння) іншими особами, до реального відбування покарання засуджені 18 осіб (62,1%), звільнені від відбування покарання з випробуванням 11 осіб (37,9%).

Висновки. Таким чином, аналіз практики застосування покарання за торгівлю людьми засвідчив існування численних помилок, що допускаються судами при їх призначенні, а також при звільненні засуджених від покарання та його відбування. Зменшення кількості відповідних помилок має важливе значення для ефективної протидії вказаним посяганням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Ваіте, 2020. 560 с.
2. Приговор Хортицького районного суду г. Запорожжя от 4 февраля 2013 г. (дело № 0825/9366/2012) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29223533>
3. Андрушко А.В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ужгород, 2021. 675 с.
4. Архів Соснівського районного суду Черкаської обл. за 2012 рік. Справа № 1-112/12.
5. Вирок Лисичанського міського суду Луганської обл. від 21 листопада 2017 р. (справа № 423/2789/17) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70421473>
6. Вирок колегії суддів судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Харківської обл. від 18 липня 2013 р. (справа № 2018/1-1273/11/16) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32535529>
7. Архів Знамянського міськрайонного суду Кіровоградської обл. за 2011 рік. Справа № 1-50/11.
8. Вирок колегії суддів судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Харківської обл. від 26 березня 2014 р. (справа № 642/2880/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38128064>
9. Архів Чутівського районного суду Полтавської обл. за 2012 рік. Справа № 1630/690/2012.

10. Гуторова Н.О. Реалізація кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (на підставі аналізу судової практики за 2014–2018 роки). *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали III Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 12-13 квітня 2019 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2019. С. 35–38.
11. Орловська Н.А. Перспективи розвитку кримінально-правової політики України щодо запобігання торгівлі людьми. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали III Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 12-13 квітня 2019 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2019. С. 128–132.
12. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р. / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text
13. Архів Сихівського районного суду м. Львова за 2018 рік. Справа № 464/5381/17.
14. Архів Луцького міськрайонного суду Волинської обл. за 2015 рік. Справа № 158/907/15-к.
15. Вирок Апеляційного суду Київської обл. від 23 серпня 2018 р. (справа № 361/4665/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76043712>
16. Приговор Долгинцевського районного суду г. Кривого Рога Днепропетровской обл. от 30 ноября 2010 г. (дело № 1-452/10) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53472371>
17. Вирок Апеляційного суду Київської обл. від 20 червня 2018 р. (справа № 369/14321/17) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74796847>
18. Архів Ізяславського районного суду Хмельницької обл. за 2018 рік. Справа № 685/410/18.
19. Приговор Шевченківського районного суду г. Києва от 16 октября 2012 г. (дело № 2610/7016/2012) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52782756>
20. Вирок колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Харківської обл. від 26 березня 2014 р. (справа № 642/2880/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38128064>
21. Вирок Апеляційного суду Житомирської обл. від 4 вересня 2014 р. (справа № 0614/3005/2012) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58467486>
22. Архів Немирівського районного суду Вінницької обл. за 2014 рік. Справа № 140/1258/14-к.